

Verschillen tussen netwerkgezinnen en bestandsgezinnen in de pleegzorg

Johan Strijker, Tjalling Zandberg & Bieuwe Fokke van der Meulen

Differences between kinship foster parents and foster parents

In this study we examined the similarities and differences between foster care and kinship foster care. Questionnaires have been filled out by kinship foster parents, foster parents and social workers. The argument that kinship foster care have advantages over foster care could not be established. Measures of social workers and foster parents indicate no statistical significant differences between both types of families. The findings are discussed for practice and future research.

Trefwoorden: pleegzorg, ouderschap, pleegouders

Inleiding

Als ouders hun kind niet langer kunnen opvoeden, doen zij vaak een beroep op de naaste verwanten. In het verleden was deze vorm van pleegzorg zowel in Nederland als in de Verenigde Staten vaak informeel, dat wil zeggen dat er geen instelling voor jeugdzorg bij de plaatsing en begeleiding van het kind betrokken was. Door de formalisering van de pleegzorgplaatsen bij verwanten vormen zij tegenwoordig een substantieel deel van de caseload van de pleegzorgwerker. In Illinois, New York en California vormen deze pleegzorgplaatsen tussen de 50% en 60% van de caseload (Altshuler, 1998) en voor de provincie Zuid-Holland vindt men een percentage van 55 (Strijker & Zandberg, 1999). De factoren die bijgedragen hebben aan de verschuiving van informele naar formele pleegzorg door verwanten zijn voor Nederland en de Verenigde Staten bij benadering hetzelfde. Dubowitz et al. (1994) noemen de volgende factoren: (1) een wetgeving die de nadruk legt op de minst beperkende omgeving bij uithuisplaatsing, (2) een ernstig tekort aan pleeggezinnen, (3) een groot aantal kinderen dat een appèl doet op de jeugdhulpverlening en (4) de nadruk op instandhouding van het oorspronkelijke netwerk. Voor de Verenigde Staten wordt als bijkomende factor het

Johan Strijker is universitair docent bij Afdeling Orthopedagogiek van de Rijks Universiteit Groningen.

Tjalling Zandberg is als bijzonder hoogleraar verbonden aan de Afdeling Orthopedagogiek van de Rijks Universiteit Groningen.

Bieuwe Fokke van der Meulen is universitair hoofddocent bij de Afdeling Orthopedagogiek van de Rijks Universiteit Groningen.

Correspondentieadres: Grote Rozenstraat 38, 9712 TJ Groningen.

'Miller v. Youakim' besluit genoemd waarin het Hooggerechtshof in 1979 bepaalde dat verwanten die pleegkinderen opvoeden onder bepaalde voorwaarden aanspraak kunnen maken op de reguliere pleegzorgvergoeding. Hierdoor zijn deze verwanten niet meer afhankelijk van de veel lagere AFDC betaling (Aid to Families with Dependent Children, tegenwoordig TANF, dit is Temporary Assistance for Needy Families), die met armoede wordt geassocieerd. Sinds deze gunstige uitspraak kunnen verwanten met een pleegkind aanspraak maken op de veel hogere pleegzorgvergoeding (Berrick et al., 1994). Deze factoren hebben bijgedragen aan een spectaculaire verschuiving van informele naar formele pleegzorg en met dit verschijnsel is ook binnen de pleegzorg een discussie op gang gekomen over de voor- en nadelen van pleegzorg door verwanten. Het centrale punt in dit debat is de *kwaliteit* van pleegzorg door verwanten. Met deze discussie is ook het wetenschappelijk onderzoek binnen de pleegzorg op gang gekomen, vooral in de Verenigde Staten, echter nog nauwelijks in Nederland. Door Loeffen en Portengen (1998a, 1998b) zijn twee studies uitgevoerd: één over de demografische kenmerken van formele pleegzorg door verwanten en één naar de behoefte over opvoedingsondersteuning. Verder heeft Van Beek een kwalitatief onderzoek uitgevoerd naar de informatiebehoefte van pleegouders (1998a) en een kwalitatief onderzoek naar de belevingswereld van pleegkinderen in zowel netwerkgezinnen als bestandsgezinnen, zonder dat beide groepen op de gemeten uitspraken met elkaar vergeleken zijn (Van Beek, 1998b). Omdat deze studies zowel naar onderzoeksmethode als naar onderzoeksvraag geheel verschillen van onze studie, gaan wij niet in op hun resultaten.

Omdat het wetenschappelijk onderzoek naar formele pleegzorg door verwanten in Nederland nog in de kinderschoenen staat, richten wij ons op onderzoek dat in de Verenigde Staten is uitgevoerd. Bij de bespreking hiervan, houden wij de typologie van pleeggezinnen van Berrick et al. (1994) aan. Zij onderscheiden namelijk drie categorieën pleegouders: (1) 'kinship caregivers' (informele pleegzorg door verwanten), (2) 'kinship foster parents' (formele pleegzorg door verwanten, waarbij onder 'verwanten' zowel familieleden als bekenden van ouders en/of pleegkind wordt verstaan) en (3) 'foster parents' (formele pleegzorg door niet-verwanten). In Nederland wordt voor 'kinship foster care' de term 'netwerkpleegzorg' gebruikt en voor 'foster care' 'bestandspleegzorg'.

Uit de Angelsaksische literatuur blijkt dat de meningen over de kwaliteit van netwerkpleegzorg verdeeld zijn (zie Berrick et al., 1994; Dubowitz et al., 1993; Dubowitz et al., 1994). Voorstanders van netwerkpleegzorg menen dat deze vorm van pleegzorg voordelen biedt boven de bestandspleegzorg. Ten eerste wordt het kind niet in een voor hem volstrekt vreemde omgeving geplaatst. Zijn culturele identiteit en familiebanden blijven intact waardoor de kans op aanpassingsproblemen kleiner wordt. Ten tweede is de kans op contact met zijn ouder groter. Ten derde wordt aangenomen dat door de relatie de netwerkouder meer betrokken is bij het kind en daardoor meer investeert dan de bestandsouder. Ook kan de netwerkouder een rolmodel voor de ouder zijn. Voorstanders menen dan ook dat een pleegkind beter in netwerkpleegzorg functioneert dan in bestandspleegzorg (Iglehart, 1994). De 'tegenstanders' zijn minder optimistisch over de netwerkpleegzorg. De screening van netwerkgezinnen is minimaal. Vaak zijn de kinderen verwaarloosd en het falen van de ouder brengen zij in verband met het falen van het netwerk. Verder voeren de tegenstanders aan dat het problematisch kan zijn om de grenzen, rollen en verantwoordelijkheden binnen de familie af te bakenen.

Een andere discussie betreft de plaats van de netwerkpleegzorg in de jeugd-

zorg. Als men netwerkpleegzorg als een vorm van behoud van het gezin ziet (family preservation), dan vinden aanhangers van deze visie dat de hulpverlening zich zo weinig mogelijk met het netwerkgezin moet bemoeien (zie bijvoorbeeld Cohon & Cooper, 1999). Deze opvatting staat echter op gespannen voet met de eis van de overheid die begeleiding als voorwaarde voor de toelating tot de formele pleegzorg heeft gesteld (zie Iglehart, 1994).

De bovengenoemde discussie is relevant voor de plaatsende instantie. Immers, deze moet bij een indicatie voor pleegzorg een afweging maken tussen plaatsing in een netwerkgezin of plaatsing in een bestandsgezin met alle voor- en nadelen die aan beide typen verbonden zijn. Ook voor de Nederlandse praktijk is het belangrijk om te weten in welke mate de hiervoor genoemde voor- en nadelen van netwerkpleegzorg empirische ondersteuning vinden en op welke variabelen netwerkgezinnen verschillen van bestandsgezinnen. Daarom willen wij de hypothese toetsen dat netwerkpleegzorg voordelen heeft boven de bestandspleegzorg. Deze hypothese specificeren we in de volgende subhypothesen.

- 1 een pleegkind in netwerkpleegzorg heeft een grotere vertrouwensrelatie met zijn netwerkouder dan een pleegkind in bestandspleegzorg met zijn bestandspleegouder;
- 2 de netwerkpleegouder staat positiever tegenover de ouder dan de bestandspleegouder;
- 3 een pleegkind in netwerkpleegzorg heeft frequenter contact met zijn ouder dan een pleegkind in bestandspleegzorg;
- 4 een pleegkind in netwerkpleegzorg functioneert beter dan een pleegkind in bestandspleegzorg.

Naast toetsing van bovengenoemde subhypothesen beantwoorden wij in dit artikel ook nog drie exploratieve onderzoeksvragen.

- 1 Hoe functioneren beide typen pleeggezinnen?
- 2 Wat zijn de verschillen in de ervaringen tussen beide typen pleeggezinnen?
- 3 Lijken de profielen van beide typen op elkaar?

Omdat (veel) meer onderzoeksuitkomsten over de netwerkpleegzorg in de Verenigde Staten zijn gepubliceerd dan in Nederland, vergelijken wij onze onderzoeksbevindingen met die van de Verenigde Staten. Dit biedt tevens de gelegenheid te bestuderen in welke mate onze uitkomsten, ondanks de verschillende contexten, cross-cultureel zijn.

Empirisch onderzoek

In deze paragraaf geven we een beknopt overzicht van de resultaten uit Amerikaans onderzoek. Allereerst hebben pleegkinderen in bestandsgezinnen in vergelijking met gewone kinderen meer medische problemen (Hochstadt et al., 1987) en er is sprake van emotionele problemen en probleemgedrag (McIntyre & Keesler, 1986). Tot vergelijkbare conclusies komen Dubowitz et al. (1994) en Iglehart (1994) voor de groep pleegkinderen in de netwerkpleegzorg: ook deze groep heeft meer medische en gedragsproblemen dan een groep gewone kinderen. Volgens Iglehart (1994) komen bij de groep pleegkinderen in de netwerkpleegzorg procentueel minder psychosociale problemen voor dan bij de groep pleegkinderen in de bestandspleegzorg. In termen van gedrag vindt zij echter geen statistisch significant verschil tussen beide groepen. Berrick et al. (1994) rapporteren wel statistisch significante verschillen tussen beide groepen, maar aangetekend moet worden dat de effectgrootte minder dan 2% is. In haar onderzoek naar de toekomstvisie en voorbereiding op een

zelfstandig bestaan door adolescente pleegkinderen in bestands- en netwerkgezinnen vond Iglehart (1995) weinig verschillen tussen beide groepen. Dit onderzoeksresultaat werd in het follow-up onderzoek door Benedict et al., (1996) bevestigd: in de volwassenheid zijn er op het gebied van opleiding, arbeid, lichamelijke en geestelijke gezondheid, stress, ondersteuning en risicogedrag (alcohol- en druggebruik) slechts weinig verschillen tussen beide groepen.

Over de condities waaronder de pleegkinderen opgroeien, zijn de volgende onderzoeksresultaten bekend. Gebel (1996) vindt dat bestandsouders wel een statistisch significant betere opvoedingsdiscipline hebben dan netwerkouwers. Echter, met behulp van de omrekenformules van Cohen (1988) laat dit verschil zich op zijn best interpreteren als een matige effectgrootte. Berrick (1997) evenwel vindt op de variabele opvoedingsdiscipline geen statistisch significant verschil tussen beide groepen. In de frequentie van begeleiding door de pleegzorgwerker rapporteren Berrick et al. (1994) een gemiddelde contactfrequentie per maand van 1.4 voor netwerkouwers en van 2.0 voor bestandsouders. Hoewel zij een statistisch significant verschil vinden, is de door ons berekende effectgrootte klein. Ook Iglehart (1994) concludeert dat de contactfrequentie bij bestandsouders gemiddeld hoger ligt dan bij netwerkouwers, maar ook nu weer berekenen wij een kleine effectgrootte. Over de houding van de pleegouders ten opzichte van de ouders rapporteren Berrick et al. (1994) dat 'Slightly more kinship providers than foster parents reported that the birth parents were at least somewhat pleased with the placement, however this difference was not statistically significant' (p. 53).

De eerder genoemde argumenten van de voorstanders voor netwerkpleegzorg en de verwachting dat de pleegkinderen op termijn beter functioneren, zijn tot nu toe niet empirisch ondersteund. Benedict et al. (1996) vermoeden dat de gunstige conditie van netwerkpleegzorg teniet wordt gedaan door de kenmerken van deze gezinnen. In tabel 1 vindt men een overzicht van de kenmerken voor het netwerkgezin en het bestandsgezin in verschillende onderzoeksgroepen.

Tabel 1 Demografische kenmerken van de onderzoeksgroepen in de VS

	Studies netwerkpleegzorg				Studies bestandspleegzorg			
	1	2	3	4	5	2	3	4
Etniciteit								
Afrikaans-Amerikaans (%)	90	43	33	79	96	22	12	53
Blank (%)	10	34	30	17	3	63	72	42
Spaans (%)	0	23	37	4	1	15	16	5
Gemiddelde leeftijd	48	48	50	-	50	46	48	-
Grootmoeder (%)	47	29	54	-	68	19	-	-
Geen voltooide beroepsopleiding (%)	57	26	-	51	10	-	-	20
Eenoudergezin (%)	53	52	51	62	78	24	19	45
Werkend (%)	43	48	-	44	53	37	-	77

1 Dubowitz, Feigelman & Zuravin (1993), N=522

2 Berrick, Barth & Needell (1994), N=600

3 Le Prohn (1994), N=188

4 Gebel (1996), N=193

5 Gleeson, O'Donnell & Bonecutter (1997), N=77

'-' betekent 'geen gegevens bekend'

In tabel 1 zien we dat binnen één type pleeggezin de kenmerken van de onderzoeksgroepen variëren. Bijvoorbeeld het percentage Afrikaans-Amerikaanse gezinnen binnen de netwerkpleegzorg varieert voor de verschillende onderzoeksgroepen tussen de 33 en 96 en binnen de bestandspleegzorg tussen de 12 en 53. Ondanks deze binnengroepenvariatie lijken tussen beide groepen de volgende verschillen structureel te zijn: in vergelijking met bestandsgezinnen hebben netwerkgezinnen in het algemeen meer een 'allochtone' culturele achtergrond, is de gemiddelde leeftijd van de pleegmoeder iets hoger, is het percentage grootmoeders hoger, heeft een hoger percentage pleegmoeders geen voltooide beroepsopleiding en is een hoger percentage pleegmoeders alleenstaand. (In het percentage werkenden lijken beide groepen op het oog niet van elkaar te verschillen.) Uit tabel 1 blijkt dat relatief veel netwerkkouders grootmoeder zijn. De grootmoeders hebben over het algemeen een zwakkere gezondheid dan de jongere pleegmoeders (Cohon & Cooper, 1999). Ook kunnen de netwerkkouders minder gebruik maken van de sociale en economische hulpbronnen dan de bestandsouders, omdat netwerkkouders vaker éénoudergezinnen zijn waardoor het gezinsinkomen lager is. Tenslotte wordt genoemd dat netwerkkouders minder begeleiding krijgen dan de bestandsouders (Berrick et al., 1994). De voordelen van netwerkpleegzorg zouden door de hiervoor genoemde condities weer worden geëlimineerd.

Methode

Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit 136 kinderen die in de periode van 1-8-1996 tot 1-12-1997 in een pleeggezin in de provincie Zuid-Holland zijn geplaatst. Alleen die kinderen zijn gevolgd waarvan de verwachte plaatsingsduur tenminste een half jaar is en het pleeggezin door een pleegzorgwerker wordt begeleid. Deze categorie plaatsingen wordt aangeduid als 'langdurige plaatsingen' en deze plaatsen kunnen in theorie tot de zelfstandigwording van het kind duren. Hierin verschilt de pleegzorg in Nederland structureel van de pleegzorg in de Verenigde Staten waar lange termijn pleegzorg geen optie is. Verder zijn er in ons onderzoek geen restricties opgelegd aan de leeftijd van het pleegkind en aan de juridische aard van de pleegzorgplaats (vrijwillig, gezinsvoogdij en voogdij).

In totaal zijn er bij 120 langdurige pleegzorgplaatsen vragenlijsten verzameld (43% bij bestandsouders en 57% bij netwerkkouders). Het percentage non-responders bedroeg 20 (hiervan is 13% bestandsouder en 87% netwerkkouder). Tegelijk met de gegevensverzameling bij een pleeggezin zijn bij de begeleidende pleegzorgwerker gegevens verzameld over het pleeggezin. Alle pleegzorgwerkers hebben de vragenlijsten geretourneerd. Vervolgens is nagegaan of de groep responders en non-responders van pleegouders in de groepsgemiddelden op de schalen die zijn ingevuld door de pleegzorgwerkers verschillen. Statistisch significante verschillen zijn door ons niet gevonden waardoor we aannemen dat de uitval niet systematisch is.

Instrumenten

In ons onderzoek zijn voor de hypothesetoetsing en de exploratieve analyse elf schalen gebruikt, waarvan er drie speciaal geconstrueerd moesten worden omdat vergelijkbare instrumenten voor ons onderzoeksdoel niet aanwezig waren. (De

hierna genoemde schalen of instrumenten, aangegeven met een asterisk, zijn door ons geconstrueerde instrumenten. Voorzover niet in de tekst vermeld, wordt de door ons berekende Cronbach's α gegeven.) Omdat de responsverdeling op iedere schaal scheef is, is een HOMALS (een nonlineaire principale componentenanalyse voor nominale data) uitgevoerd op iedere set items. In plaats van de somscore is de objectscore (vergelijkbaar met de factorscore uit de klassieke principale componentenanalyse) van iedere respondent genomen. Een gevolg van HOMALS is dat de correlaties binnen iedere set items worden gemaximaliseerd waardoor de homogeniteit wordt verbeterd. Er zijn vragenlijsten voor de pleegouder en vragenlijsten voor de pleegzorgwerker.

Vragenlijsten voor de pleegouders

1 Attachment (Gerris et al., 1993)

De acht items van deze schaal hebben een vijfpunts responsformaat en meten de mate waarin de pleegouders een warme, hechte relatie met hun pleegkind hebben en hun pleegkind ook echt begrijpen (Cronbach's $\alpha = 0.87$). Een voorbeeld is: 'Soms denk ik dat ik niet zo'n hechte band heb met mijn pleegkind'.

2 Begeleiding door de pleegzorgwerker (McLean, 1992; door ons ad hoc vertaald)

De vragen over de begeleiding zijn naar drie concepten gegroepeerd: er wordt geïnformeerd naar de frequentie van begeleiding, de tevredenheid over de attitude van de pleegzorgwerker (samengevat als 'begeleiding') en de tevredenheid over de ondersteuning door de pleegzorgwerker (samengevat als 'ondersteuning'). De 10 items over de begeleiding (Cronbach's $\alpha = 0.92$) hebben een vijfpunts antwoordformaat. Een voorbeeld uit de itemset is 'De begeleider neemt mij serieus'. De schaal 'ondersteuning' (Cronbach's $\alpha = 0.79$) bestaat uit vijf items en heeft ook een vijfpunts responsformaat. Een voorbeeld uit deze schaal is 'Ik ben tevreden over de ondersteuning van de begeleider bij problemen'.

3 Duidelijkheid over de pleegouderrol (McLean, 1992; door ons ad hoc vertaald)

De pleegouder is verzocht te beoordelen in welke mate de pleegouderrol voor haar duidelijk is. De schaal, samengevat als 'rol', bestaat uit zes items en heeft een vijfpunts antwoordformaat (Cronbach's $\alpha = 0.76$). Een voorbeeld uit deze schaal is 'Het is mij als pleegouder duidelijk waarvoor ik wel en waarvoor ik niet verantwoordelijk ben'.

4 Werkbelasting

De werkbelasting is geoperationaliseerd in twee schalen. Deze zijn 'beperking' (Gerris et al., 1993) en 'belasting' (Strijker & Zandberg, 1993). De schaal 'beperking' bestaat uit vier items in een vijfpunts responsformaat en meet de mate waarin de pleegouder zich beperkt voelt in zijn persoonlijk leven door zijn nieuwe rol als opvoeder van het pleegkind (Cronbach's $\alpha = 0.79$). Een voorbeeld van een item uit deze schaal is 'Ik kan mijn leven nog steeds indelen zoals ik zelf wil'. De schaal 'belasting' bestaat uit negen items in een vijfpuntsformaat (Cronbach's $\alpha = 0.84$) en pretendeert de ernst van de problemen in de opvoeding van het pleegkind en de problemen met de ouder te meten.

5 Omgang met eigen kinderen (Strijker & Zandberg, 1993)

De schaal 'omgang' bestaat uit negen items in een vijfpuntsformaat en meet de omgang van het pleegkind met eventueel de eigen aanwezige kinderen van de pleegouder (Cronbach's $\alpha = 0.67$). Een item uit deze schaal is bijvoorbeeld 'Mijn pleegkind kan moeilijk met één van mijn eigen kinderen overweg'.

6 Attitude ten aanzien van de ouder*

De schaal 'attitude' is een semantische differentiaal en pretendeert de affectieve attitude van de pleegouder ten aanzien van de ouder te meten. De schaal bestaat uit 10 paren van tegenstellingen in een vijfpunts responsformaat. Twee voorbeelden uit deze schaal zijn de tegenstellingen veilig-gevaarlijk en voorspelbaar-onberekenbaar. Deze schaal is ad hoc voor dit onderzoek geconstrueerd. De Cronbach's α van deze set items bedraagt 0.87.

7 Netwerkschaal*

Aan de pleegmoeder is gevraagd hoe de personen binnen het netwerk van het kind tegenover de pleegzorgplaats staan. Drie personen bleken interessant genoeg voor analyse omdat het percentage ontbrekende antwoorden relatief laag was. Drie daarvan zijn de (biologische) moeder, de (biologische) vader en de grootouders van moederszijde. Het responsformaat bestond uit de volgende antwoordmogelijkheden: positief, ambivalent, negatief, afwezig en onbekend. De Cronbach's α bedraagt 0.59 (een verlenging van deze schaal met zeven 'items' geeft een Cronbach's α van 0.91).

8 De Gedragsvragenlijst voor Kinderen van 4-18 jaar (CBCL/4-18) (Achenbach, 1991)

Van de CBCL/4-18 is voor dit onderzoek alleen het probleemgedeelte gebruikt. Dit deel bestaat uit 118 specifieke emotionele problemen en probleemgedragingen in een driepuntsformaat. In factoranalytisch onderzoek met verschillende criteriumgroepen zijn acht smalle bandsyndromen gevonden, namelijk 'teruggetrokken', 'lichamelijke klachten', 'angstig/depressief', 'sociale problemen', 'denkproblemen', 'aandachtsproblemen', 'delinquent gedrag' en 'agressief gedrag'. Tweede orde principale componentenanalyses leverde twee brede bandsyndromen op, namelijk 'internaliseren' en 'externaliseren'. De ruwe scores van bijna alle 118 specifieke problemen kunnen gesommeerd worden tot een 'totale probleemscore'. De validiteit en betrouwbaarheid is in verschillend internationaal onderzoek aangetoond. De vragenlijst is in Nederland genormeerd door Verhulst et al. (1996).

Vragenlijsten voor de pleegzorgwerkers

1 Foster Placement Evaluation Scale (Doelling & Johnson, 1989; door ons ad hoc vertaald)

Volgens de constructeurs kan deze schaal behulpzaam zijn het succes of de mislukking van een plaatsing snel vast te stellen. De schaal bestaat uit 13 items in een vijfpunts responsformaat. De door hen gerapporteerde betrouwbaarheidscoëfficiënten zijn: Cronbach's $\alpha = 0.88$, split-half reliability = 0.90 en interrater reliability = 0.65.

2 Quality of Social Interaction and Discipline

Dit zijn twee cumulatieve Guttman-schalen uit de Family Day Care Rating Scale (Harms & Clifford, 1989; door ons ad hoc vertaald). Beide schalen pretenderen de kwaliteit van sociale interactie en opvoedingsdiscipline te meten. De pleegzorgwerker is gevraagd de beide subschalen in te vullen op basis van de interactie en opvoedingsdiscipline tussen de pleegmoeder en één van de eigen kinderen dat het kleinste leeftijdsverschil met het pleegkind heeft.

3 Multi Attribute Utility Technology (MAUT)*

De Nederlandse bestandspleegouders krijgen voorafgaande aan de eerste plaatsing van een pleegkind een trainingsprogramma (STAP) dat niet alleen voorbereidt op het pleegouderschap maar ook de geschiktheid van het pleeggezin

meet. Het STAP-programma is gecentreerd rond vijf criteria waarop de pleegouders beoordeeld worden. Ook van de netwerkpleegouders wordt na een thuisbezoek op de vijf criteria een beschrijvend oordeel gevormd. De vijf criteria (attributen) zijn uitgesplitst in deelattributen en de pleegzorgwerkers is gevraagd om (1) in een tienpuntsschaal alle pleegouders te beoordelen en (2) de attributen naar de mate van belangrijkheid ten opzichte van elkaar te ordenen. Vervolgens zijn de gewogen attributen gesommeerd tot een totaalscore (zie voor de details van deze procedure Edwards & Newman, 1982).

Resultaten

Beschrijving van de onderzoeksgroep

In de periode van 1-8-1996 tot 1-12-1997 zijn er 120 plaatsingen in een pleeggezin geweest waarvan de verwachting was dat deze tenminste een half jaar zouden duren. In tabel 2 zijn de verschillen in demografische kenmerken tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg weergegeven.

Tabel 2 Verschillen in percentages tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg op demografische variabelen

	Netwerkpleegzorg (N=68)	Bestandspleegzorg (N=52)
Allochtoon (%)	61	4
Autochtoon (%)	39	96
Gemiddelde leeftijd (<i>sd</i>)	42 (11)	39 (7)
Grootmoeders (%)	16	0
Onvoltooide beroepsopleiding (%)	15	6
Eenoudergezin (%)	31	4
Werkend (%)	52	34

61% van de allochtone pleeggezinnen valt in de categorie 'netwerkouder'. Slechts 4% van de allochtone pleeggezinnen behoort tot de categorie 'bestandsouder'. Bij de groep pleeggezinnen met een autochtone achtergrond is het beeld andersom: 96% behoort tot de categorie 'bestandsouder' en 39% van hen is netwerkouder. Op de gemiddelde leeftijd ontlopen beide groepen elkaar niet veel, al laat de standaarddeviatie (het cijfer tussen haakjes) zien dat de spreiding bij de netwerkouders groter is dan bij de bestandsouders. Het volgende rijpercentage maakt duidelijk waarom: in de netwerkpleegzorg zijn procentueel meer grootmoeders dan in bestandspleegzorg (respectievelijk 16% versus 0%). Het percentage netwerkouders met een niet-voltooid beroepsopleiding is groter dan bij de bestandsouders (vermoedelijk ook door het percentage grootmoeders dat in hun tijd minder scholingskansen had dan tegenwoordig). Ook wat betreft de percentages eenoudergezinnen en arbeidsstatus verschillen beide groepen niet sterk van elkaar.

Confirmatieve analyse

In tabel 3 staan de groepsgegevens op vier variabelen die corresponderen met de inhoud van de subhypothesen, respectievelijk 'attachment', 'attitude ouder', 'contact ouder-pleegkind per maand' en 'evaluatieschaal'. In tabel 3 vindt

men tevens de groepsgemiddelden en tussen haakjes de standaarddeviaties op de andere schalen die in de paragraaf over het instrumentarium worden genoemd. De eerste vier schalen zijn door de pleegzorgwerker ingevuld. Tussen haakjes staan de ankerpunten van het antwoordformaat waarbij geldt dat hogere waarden als gunstiger moeten worden opgevat. De schalen die onder de puntjeslijn staan, zijn door de pleegouders beantwoord. Voor de schalen met een '+' teken geldt: hoe groter de waarde, hoe gunstiger en voor de daarop volgende schalen met een '-' teken geldt: hoe groter de waarde, hoe ongunstiger.

Tabel 3 Groepsgemiddelden op de schalen en standaarddeviaties

Variabele	Netwerkgezin	Bestandsgezin
MAUT (0-10)	7.1 (1.5)	7.5 (1.8)
Discipline (1-7)	4.5 (2.7)	5.2 (2.4)
Sociale interactie (1-7)	4.9 (2.5)	5.8 (2.1)
Evaluatieschaal (13-65)	45.6 (9.3)	47.9 (9.9)
Attachment(+)*	48.3 (10.9)	51.3 (9.3)
Contact ouder-pleegkind per maand	1.2 (1.2)	1.1 (1.2)
Begeleiding (+)*	51.0 (9.9)	47.2 (10.5)
Ondersteuning(+)*	50.4 (10.1)	48.5 (9.9)
Frequentie begeleiding per maand	0.9 (0.7)	1.0 (0.8)
Rolduidelijkheid(+)*	51.2 (11.0)	48.6 (9.7)
Beperking(-)*	51.2 (11.7)	48.8 (8.8)
Belasting(-)*	51.5 (10.5)	48.4 (9.8)
Omgang met eigen kinderen(-)*	49.1 (5.2)	48.6 (5.9)
Attitude ouder(+)*	50.9 (10.0)	47.8 (10.6)
Netwerkschaal(-)*	51.6 (13.1)	50.4 (8.8)
Totale probleemscore CBCL nameting	61.8 (11.3)	58.3 (12.5)

* De HOMALS-scores zijn gestandaardiseerd naar $\mu=50$ en $\sigma=10$.

Om te onderzoeken of netwerkpleegzorg voordelen heeft boven bestandspleegzorg voeren we een twee groepen MANOVA uit met de variabelen 'attachment', 'attitude', 'contact pleegkind-ouder' en 'evaluation' als afhankelijke variabelen en het type pleeggezin (netwerkpleegzorg/bestandspleegzorg) als onafhankelijke variabele. Het resultaat is niet statistisch significant en evenmin wordt een statistisch significant verschil in groepsgemiddelden gevonden in één van de univariate analyses. Met andere woorden, de hypothese dat netwerkpleegzorg voordelen biedt boven bestandspleegzorg wordt in dit onderzoek niet bevestigd.

Exploratieve analyse

Behalve de hiervoor genoemde hypothese onderzoeken we ook op andere gebieden de verschillen tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg.

De eerste exploratieve onderzoeksvraag is 'Hoe functioneren beide groepen pleeggezinnen?'

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden zijn de gemiddelden tussen beide groepen op de gegevens van de pleegzorgwerker met elkaar vergeleken. In de beoordeling op de MAUT (de criteria van het trainingsprogramma) zijn de ver-

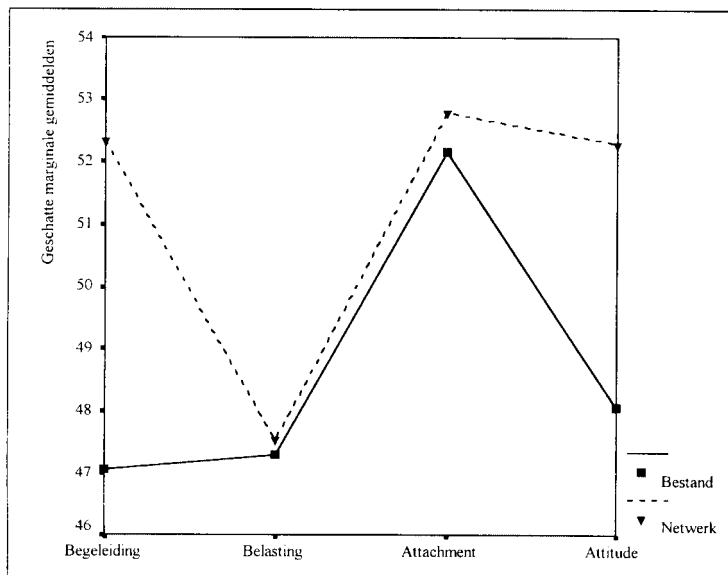
schillen tussen beide groepen gering (7.5 voor bestandsouders en 7.1 voor netwerkouders). Met andere woorden, de getrainde bestandsouders worden iets hoger beoordeeld op de trainingscriteria dan de ongetrainde netwerkouders, maar de verschillen zijn niet statistisch significant. Ook het verschil in gemiddelde opvoedingsdisciplinescores tussen bestandsouders en netwerkouders (respectievelijk 5.2 en 4.5) is niet statistisch significant. Dit geldt ook voor het verschil in gemiddelde interactiescores (respectievelijk 5.8 en 4.9): geen statistisch significant verschil. We concluderen dat de verschillen in functioneren tussen beide typen gezinnen volgens de pleegzorgwerker niet statistisch significant zijn.

De tweede exploratieve onderzoeksvraag is *'Wat zijn de verschillen in de ervaringen tussen de groepen bestandsouders en netwerkouders?'*

De verschillen in gemiddelden op de variabelen Begeleiding, Frequentie begeleiding, Rolduidelijkheid, Beperking, Belasting, Omgang met eigen kinderen, Attitude ouder, Netwerkschaal en Totale probleemscore CBCL (gemeten 1.5 jaar na de plaatsing) tussen de bestandsgezinnen en de netwerkgezinnen zoals genoemd in tabel 3 zijn niet statistisch significant. Dit betekent dat ervaringen van netwerkouders en bestandsouders niet van elkaar verschillen op de genoemde variabelen.

De derde exploratieve onderzoeksvraag is *'Lijken de profielen van beide groepen op elkaar?'*

Om de vraag te beantwoorden of de ervaringen van bestandsouders en netwerkouders gemiddeld van elkaar verschillen, voeren we een profielanalyse uit. Hoewel geen van de verschillen in groepsgemiddelden op iedere variabele in tabel 3 statistisch significant is, is het mogelijk dat een set variabelen wel de groepen differentieert. In een profielanalyse moeten de volgende drie vragen worden beantwoord: (1) zijn de profielen parallel, (2) zijn de profielen van beide groepen gelijk en (3) zijn de groepsgemiddelden gelijk? (Stevens, 1992). In de MANOVA nemen we de volgende afhankelijke variabelen op: attachment, belasting, begeleiding en attitude. (De andere schalen die door de pleegouder zijn ingevuld, worden niet verder geanalyseerd omdat zij, hetzij leiden tot teveel ontbrekende data, hetzij een multicollinear verband hebben met de voor de analyse reeds geselecteerde variabelen.) Omdat de Totale Probleemscore van de CBCL statistisch gecorreleerd is met 'belasting' ($r=.68, p<.01$) en met 'attachment' ($r=-.53, p<.01$) nemen we de Totale Probleemscore als covariabele in de analyse op. De profielanalyse is uitgevoerd volgens de beschreven procedure in de handleiding van SPSS 9.0 (SPSS, 1999). Om te toetsen of de profielen parallel zijn, is een contrast toets tussen beide groepen uitgevoerd. Het resultaat is opnieuw niet statistisch significant (Wilk's $\Lambda=.945, F(3,53)=1.035, p=.385$), hetgeen betekent dat de profielen van beide groepen parallel lopen, dat wil zeggen: elkaar niet kruisen. In de volgende contrasttoets is nagegaan of de gemiddelden van beide groepen op de vier afhankelijke variabelen van elkaar verschillen. Het resultaat laat zien dat de profielen niet aan elkaar gelijk zijn, $F(1,55)=4.629, p=.036$. Tot slot is getoetst of de groepsgemiddelden voor beide groepen aan elkaar gelijk zijn. De multivariate toets bevestigt de hypothese (Wilk's $\Lambda=.916, F(3,53)=1.624, p=.195$), hoewel in de univariate toets een verschil tussen beide groepen aanwezig is op het paar 'belasting - attachment', $F(1,55)=4.607, p=.036$. In figuur 1 zijn de verschillen en overeenkomsten tussen beide groepen in diagram gezet.

Figuur 1 Profiel van bestandsouders en netwerkers

Uit figuur 1 blijkt dat de profielen elkaar niet kruisen, maar niet aan elkaar gelijk zijn en het patroon van groepsgemiddelden voor het variabelenpaar 'belasting - attachment' verschillend is van de variabelenparen 'begeleiding - belasting' en 'attachment - attitude'.

Conclusie

Op grond van ons onderzoek naar de verschillen tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg concluderen wij het volgende. Ten eerste biedt de netwerkpleegzorg op de in de literatuur geachte belangrijke variabelen geen voordeel boven de traditionele bestandspleegzorg. Ten tweede blijken de ervaringen van de netwerkers en de bestandsouders niet van elkaar te verschillen. Ook, en dit is ten derde, laten de beoordelingen door de pleegzorgwerker van de sociale interactie in het pleeggezin, de opvoedingsdiscipline in het pleeggezin, het functioneren van de pleegzorgplaats en de beoordeling van de pleegouders op de STAP-criteria geen belangrijke verschillen zien tussen beide groepen. Tot slot zijn de ervaringsprofielen van netwerkers en bestandsouders niet identiek, maar lopen wel parallel en zijn niet statistisch significant van elkaar verschillend.

Discussie

In dit artikel zijn de verschillen tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg onderzocht. Voor de hypothesevorming hebben wij geput uit Amerikaans onderzoek omdat er nog weinig wetenschappelijke publicaties zijn over de pleegzorg in Nederland (zie bijvoorbeeld Robbroeckx & Bastiaensen, 1992; Baartman & Zandberg, 1997) en daarmee ook over de netwerkpleegzorg. Dat netwerkpleegzorg op de veronderstelde variabelen voordelen heeft boven bestandspleegzorg is door ons niet aangetoond. Ook Bastiaensen (2001) vond geen opvallende verschillen

tussen beide typen pleeggezinnen (met uitzondering van een verschil in beleving van pleegkinderen tussen bestands- en netwerkpleegouders). In de Verenigde Staten denkt men dat de kenmerken van netwerkouder de voordelen teniet zouden doen. Berrick et al. (1994) schrijven over de netwerkouder '... an older population and one heavily represented by single women of color who are struggling themselves with limited incomes' (p. 36). Het demografische profiel van onze onderzoeksgroep netwerkouder verschilt van het Amerikaanse netwerkouderprofiel zoals dit in tabel 1 te vinden is. Derhalve moet naar een andere verklaring worden gezocht. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat niet een relatiety-pologie (netwerkgezin of bestandsgezin) voor het functioneren van het pleegkind belangrijk is, maar een typologie die de pleeggezinnen onderscheidt naar onderlinge gezinsrelaties en gezinsstructuur. Met andere woorden, de mate waarin het gezin positieve relaties en een heldere structuur kan bieden is mogelijk belangrijker voor het gewenste functioneren van het pleegkind dan de mate van verwantschap. Deze hypothese wordt ondersteund door de ecologische theorie die stelt dat het kind bij zijn omgeving moet passen (zie bijv. Van der Ploeg, 1997). Volgens deze theorie zal probleemgedrag in stand blijven of verergeren als er een 'failure to match' tussen het pleegkind en zijn pleeggezin bestaat. Aan deze hypothese is in onderzoek binnen de pleegzorg nog weinig aandacht besteed.

Eveneens is nog weinig onderzoek gedaan naar het belang van eenzelfde gedeelde culturele achtergrond op het functioneren van het pleegkind. In onze onderzoeksgroep hadden pleegkinderen een andere culturele achtergrond dan hun pleeggezin, maar deze groep was te klein voor analyse. Centraal zouden we de vraag willen stellen wat de effecten zijn van enerzijds eenzelfde gedeelde culturele achtergrond en anderzijds het functioneren van het pleeggezinsysteem op het functioneren van het pleegkind. Hebben gezinsrelaties en gezinsstructuur meer invloed, heeft eenzelfde culturele achtergrond meer invloed of verklaren beide bij benadering hetzelfde percentage variatie in het functioneren?

In ons onderzoek hebben we twee informanttypen gebruikt, namelijk de pleegzorgwerkers en de pleegouders. De informatie van beide typen heeft tot dezelfde conclusies geleid, namelijk dat op de gemeten variabelen geen statistisch significante verschillen zijn tussen netwerkgezinnen en bestandsgezinnen. Door deze overeenstemming zijn onze onderzoeksresultaten betrouwbaar. De groep pleegkinderen als informatiebron is niet geraadpleegd. Zoals in de inleiding is genoemd, is er een kwalitatief onderzoek geweest naar de beleving van pleegkinderen, maar bij de weergave van dit onderzoek is verder geen uitsplitsing gemaakt naar pleegkinderen in netwerkgezinnen en pleegkinderen in bestandsgezinnen. Kwantitatief onderzoek naar bijvoorbeeld tevredenheid en functioneren van pleegkinderen in netwerkgezinnen en pleegkinderen in bestandsgezinnen kan deze lacune opvullen.

Een ander discussiepunt is de samenstelling van de onderzoeksgroep. In ons onderzoek bedraagt het percentage netwerkgezinnen van culturele minderheden 61. Amerikaans onderzoek (zie tabel 1) laat zien dat de samenstelling van de onderzoeksgroepen naar culturele achtergrond sterk uiteen loopt, wat gevolgen zou kunnen hebben voor de onderzoeksresultaten. Om deze reden zal herhaling van ons onderzoek in andere geografische gebieden van Nederland, die een andere culturele bevolkingsopbouw hebben, noodzakelijk zijn, waarbij alle verschillende culturele minderheden in ogenschouw genomen moeten worden.

Uit Amerikaans onderzoek blijkt (zie in de paragraaf 'empirisch onderzoek') dat tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg statistisch significante (doch

matige) verschillen bestaan in contactfrequentie, maar geen statistisch significante verschillen in de houding van de pleegouder naar de ouder, terwijl de onderzoeksresultaten naar de opvoedingsdiscipline gemengd zijn. Hoewel onze onderzoeksgroep op de achtergrondkenmerken zich onderscheidt van de Amerikaanse onderzoeksgroepen, zijn de verschillen in cross-culturele uitkomsten klein. Verder onderzoek in Nederland zal inzicht moeten geven in welke mate deze achtergrondvariabelen met verschillen tussen netwerkpleegzorg en bestandspleegzorg geassocieerd zijn.

Literatuur

- Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Child Behavior Checklist/4-18 and 1991 Profile*. University of Vermont: Department of Psychiatry.
- Altshuler, S.J. (1998). Child Well-Being in Kinship Foster Care: Similar To, or Different From, Non-Related Foster Care? *Children and Youth Services Review*, 20, 369-388.
- Baartman, H. & Zandberg, Tj. (1997). *Pleegzorg*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Bastiaansen, P.A.C.M. (2001). *Belaste pleegouders en verscheurde kinderen*. Nijmegen: Katholieke Universiteit (dissertatie).
- Beek, F. van (1998a). *Ze zouden ons moeten koesteren*. Voorhout: Buro WESP.
- Beek, F. van (1998b). *Ze zijn er gewoon voor mij*. Voorhout: Buro WESP.
- Berrick, J.D. (1997). Assessing Quality of Care in Kinship and Foster Family. *Family Relations*, 46, 273-280.
- Berrick, J.D., Barth, R.P. & Needell, B. (1994). A Comparison of Kinship Foster Homes and Foster Family Homes: Implications for Kinship Foster Care as Family Preservation. *Children and Youth Services Review*, 16, 33-63.
- Benedict, M.I., Zuravin, S. & Stallings, R.Y. (1996). Adult Functioning of Children Who Lived in Kin Versus Nonrelative Family Foster Homes. *Child Welfare*, 75, 529-549.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Cohon, J.D. & Cooper, B.A. (1999). Kinship Support Network: Edgewood's Program Model and Client Characteristics. *Children and Youth Services Review*, 21, 311-338.
- Doelling, J.L. & Johnson, J.H. (1989). Foster Placement Evaluation Scale: Preliminary Findings. *Social Casework*, 70, 96-100.
- Dubowitz, H., Feigelman, S. & Zuravin, S. (1993). A Profile of Kinship Care. *Child Welfare*, 72, 153-169.
- Dubowitz, H., Feigelman, S., Harrington, D., Starr, R.S. & Sawyer, R. (1994). Children in Kinship Care: How Do They Fare? *Children and Youth Services Review*, 16, 85-106.
- Edwards, W. & Newman, J.R. (1982). *Multiattribute Evaluation*. Beverly Hills/London: Sage Publications.
- Gebel, T.J. (1996). Kinship Care and Non-Relative Family Foster Care: A Comparison of Caregiver Attribute and Attitudes. *Child Welfare*, 75, 5-19.
- Gerris, J.R.M., Vermulst, A.A., Bostel, D.A.A.M. van, Janssens, J.M.A.M., Zutphen, R.A.H. van & Felling, A.J.A. (1993). *Parenting in Dutch Families*. Nijmegen: Institute of Family Studies.
- Harms, T. & Clifford, R.M. (1989). *Family Day Care Rating Scale*. New York/London:
- Hochstadt, N.J., Jaudes, P.K., Zimo, D.A. & Schachter, J. (1987). The Medical and Psychological Needs of Children Entering Foster Care. *Child Abuse & Neglect*, 11, 53-62.
- Iglehart, A.P. (1994). Kinship Foster Care: Placement, Service, and Outcome Issues. *Children and Youth Services Review*, 16, 107-122.

- Iglehart, A.P. (1995). Readiness for Independence: Comparison of Foster Care, Kinship Care, and Non-Foster Care Adolescents. *Children and Youth Services Review*, 17, 417-432.
- Le Prohn, N.S. (1994). The Role of the Kinship Foster Parent: A Comparison of the Role Conceptions of Relative and Non-Relative Foster Parents. *Children and Youth Services Review*, 16, 65-84.
- Loeffen, M.M. & Portengen, M.C. (1998a). *Familie- en sociale netwerkplaatsingen in Nederland*. Utrecht: NIZW.
- Loeffen, M.M. & Portengen, M.C. (1998b). Opvoedingsondersteuning in de pleegzorg. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 37, 200-210.
- McIntyre, A. & Keesler, T.Y. (1986). Psychological Disorders Among Foster Children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 15, 297-303.
- McLean, I.N. (1992). *Toward an Effective Parenting for Children in Child Welfare Agencies and Foster Parent Programs*. ERIC Document Reproduction Service No. PS 020 909.
- Ploeg, J. van der (1997). *Gedragsproblemen*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Robbroeckx, L.M.H. & Bastiaensen, P.A.C.M. (1992). Signalementen. De Nederlandse pleegzorg tegen het licht gehouden. *Gezin*, 4, 108-133.
- Stevens, J. (1992). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- SPSS (1999). *SPSS Advanced Models 9.0*. Chicago: SPSS Inc.
- Strijker, J. & Zandberg, Tj. (1993). *Dagpleegzorg. Derde interimrapport*. Groningen: Stichting Kinderstudies.
- Strijker, J. & Zandberg, Tj. (1999). *Pleegzorg in Nederland. Een beschrijving van de populatie*. Maastricht: Shaker Publishing B.V.
- Verhulst, F.C., Ende, J. van der & Koot, H.M. (1996). *Handleiding voor de CBCL/4-18*. Rotterdam: Kinder- en Jeugdpsychiatrie Sophia Kinderziekenhuis.